

A gyökérzet – az élet

Beszélgetés Andrzej Chwalba történésszel

Andrzej Chwalba lengyel történész Waclaw Felczaknak, a Jagelló Egyetem professzorának, a legendás híró II. világháborús futárnak és hungarológusnak a tanítványa 1972-ben a Jagelló Egyetem Történeti Intézetében kezdte pályafutását. Első munkájában – *Socjalistcy wobec kultu religijnego (do roku 1914)* (A szocialisták viszonya a vallási kultuszhoz, 1914-ig) – annak a tételnek a bebizonyításával keltett szenzációt, hogy lengyel földön a katolikus egyház volt a legfőbb támasza annak a mozgalomnak, amelyet többé-kevésbé az antiklerikalizmussal azonosítanak. Hasonló visszhangot keltett *Imperium korupcji w Rosji i w Królestwie Polskim w latach 1861–1917* (A korrupció birodalma Oroszországban és a Lengyel Királyságban 1861–1917 között) című műve is. Ebben a cári Oroszországban általánosnak tekinthető, rendkívül pontosan szervezett megvesztegetési rendszert elemezte, amely mintegy kiegyenlítette a Romanovok államának hiányosságait, és kedvezett az orosz impérium fennmaradásának, ellentétbe állítva a kommunista rendszerrel, amikor is a mindezt átható korrupciót nem szabályozta semmi.

Chwalba professzor gazdag tudományos életművében kitüntetett helyet foglalnak el a 19. századi Lengyelország történetének szentelt munkák, köztük a *Historia Polski 1795–1918* (Lengyelország története 1795–1918) című akadémiai kézikönyv. A 19. századnak szentelt több évtizedes kutatásait *Historia Powszechna XIX wieku* (A 19. század egyetemes története) című munkájában foglalta össze. Egyetemes történetében szerencsésen ötvöződött az időrendi-földrajzi megközelítés, valamint a legfontosabb társadalmi-politikai folyamatok ismertetése az adott korszak tömegkultúrájának, sportkultúrájának, társadalmi érintkezési kultúrájának, városiasodási kultúrájának felvázolásával, amit a 19. századi családi és mindennapi élet rajzával egészített ki.

Hasonlóan nagyívű, egyetlen szerzőként jegyzett munkája a *III Rzeczpospolita. Raport specjalny* (A III. Köztársaság. Különjelentés), mely rendkívüli beleélőképességet igénylő összefoglalás Lengyelország rendszerváltozás utáni történelméről. A széles látókorú történész-tanú élőbeszédre emlékeztető, pergő nyelven előadott eseménytörténete minden bizonnyal az utóbbi évtizedek historiájának legteljesebb és legobjektívabb leírása. Éppen ezért e könyvet már több nyelvre – németre, csehre, horvátra – lefordították. A magyar kiadás, sajnos, még várat magára.

A Czesztochowában született, de szívében krakkói szerző életművének további két kiemelkedő darabja magáról Krakkóról szól: *Kraków w latach 1939–1945* (Krakkó 1939 és 1945 között), valamint *Kraków w latach 1945–1989* (Krakkó 1945 és 1989 között). Az első kötetben a második világháború alatti német megszállás megannyi Krakkót érintő mítoszsal számol le.

Az 1995-től megbízott professzorkén, majd 2001-től rendes professzorként oktató Andrzej Chwalba rendkívüli tettekézségéről híres. Jelenleg a Lengyel Történész-társaság elnökhelyettese, a krakkói Kościuszko-halom Társaságának elnökhelyettese, a Lengyel Füg-

getlenségi Tevékenység Alapítványi Tanácsa, a Vak és Csökkentlító Gyermekeket Segítő Alapítvány, valamint a Krakkói Műemlékújraépítési Bizottság tagja.

Eddigi pályafutása során betöltötte a Jagelló Egyetem Történeti Intézetének igazgatóhelyettese (1991–1992), a Történeti Kar dékánja (1996–1999), végül a Jagelló Egyetem oktatási rektorhelyettesének posztját. Jelenleg a 19. és 20. századi Európa Társadalmi-Vallási Történeti Műhelyét vezeti a Jagelló Egyetem Történeti Intézetén belül. Emellett a przemysli Kelet-európai Állami Főiskola Történeti Intézetében is dolgozik. Kezdeményezője és szervezője a Lengyelország Külhoni Történeti Kutatóinak Nemzetközi Konferenciája nevű, a maga nemében páratlan vállalkozásnak, amelyet legközelebb a jövő év szeptemberében Krakkóban rendeznek meg. Chwalba professzor számtalan díj és kitüntetés tulajdonosa. Az ő javaslatára alapították a rangos Felczak-Wereszycki-díjat, amelyet minden évben annak a történésznek ítélnék oda, aki a legjobb művet jelentette meg a 18–21. századi Közép-Kelet Európa történetének témakörében.

Hol született?

Częstochowába, melynek az egyik leghíresebb épületegyüttese, nevezetesen a pálosok kolostora, azoké a pálosoké, aki a 14. század végén Magyarországról jöttek.

Mikor érintette meg „Isten uja”, mikor tudatosodott Önben, hogy hivatásos történész akar lenni?

Mindig érdekelt a földrajz s még inkább a történelem. Azt a döntést, hogy az utóbbit fogom a krakkói Jagelló Egyetemen tanulni, családom, különösen apám ellenzése dacára hoztam meg. Apám ugyanis azt szerette volna, hogy mérnök legyek. Sokan mondták akkoriban, hogy történelem szakon tanulni kellemes dolog, de micsoda távlat az, ha az ember az életét végül iskolában vagy levéltárban tengeti.

Ki volt Önre legnagyobb hatással egyetemi tanulmányai során?

Egyértelműen Waclaw Felczak professzor, a második világháború legendás futára, akinek küldetése a Budapest–Varsó közötti kapcsolat fenntartása volt. Magával ragadó előadásokat tartott. A vizsgáit is egyedi légkör uralta. Meghitt hangulat hatotta át, de ezt korántsem sínylette meg a vizsgáztatás színvonala. A professzor megkövetelte a tudást.

Az akkori krakkói történész-iskolát megtestesítő másik nagy személyiség Andrzej Józef Gierowski professzor volt, akit 1981-ben – évtizedek után – elsőként választottak minden felső megkötés nélkül az egyetem rektorává.

Miről szólt a szakdolgozata?

Mint minden kamaszt, engem is szenvedélyesen érdekelt a hadtörténet s minden, ami ezzel összefüggött. Szakdolgozatomban az 1794-es Kościuszko-szabadságharc vezérkarának hadművészetet megújító elképzeléseit vizsgáltam, s sz Újkori Lengyelország Tanszékét vezető Celina Bobińska professzorasszony szemináriumait látogatva készítettem el.

Tanulmányai elvégzése után egyetemi alkalmazás következett?

Nem egészen. A lengyel egyetemeken akkoriban úgynevezett státusz-stop volt, ami gyakorlatilag kizárta annak lehetőségét, hogy friss diplomást tanársegédként alkalmazzanak. Négy éven át egy częstochowai középiskolában, a Henryk Sienkiewicz IV-es számú líceumban tanítottam. Egyébként szívesen emlékszem vissza erre az időre.

Hogy-hogy, hiszen azt mondják, hogy az ilyesfajta iskolai munka kényszerű, hogy a fiatalok nem szeretik a történelmet?

Súlyos tévedés. A fiatalok manapság is szívesen tanulják a történelmet, csak hogy gyakran más eszközöket használnak, más ismeretforrásból merítenek, mint a tankönyv. Azt is mondhatnám, hogy a fiatalok Lengyelországban egyenesen odavannak a történelemért. Számba kell venni a lengyel sajtó történelmi tematikájú blokkjainak, úgynevezett inzertjeinek és a képekkel illusztrált időszaki kiadványoknak a nagy számát. A személyemben is érdekelt Lengyel Történelmi Társulat taglétszáma – beleértve a területi szervezeteket is – évről-évre ugrásszerűen nő.

Igazán? És mi ennek az oka?

Ez egy nagyobb folyamat része. A helyzet az, hogy napjaink civilizációja nemcsak alááshatja, hanem alá is cementezheti a történelem iránti érdeklődést, a történelemről és a történelemben való gondolkodást. Sokakban tudatosodott az, hogy a történelmi gondolkodás által való személyiségformálás nemcsak az adott egyénnek, hanem minden egyes állampolgárnak hasznos. Másrészt az 1989 után visszanyert szabadság következtében apránként lokális önazonosságunkat is visszanyerjük, különbözőségünket, másságunkat, a ránk jellemző jegyeket, érdemeinket is kiemeljük, tudatosítjuk. Más szóval: létrejött az érdemek versenyének piaca. Felfedeztük mindazt, amit általában kulturális örökségnek hívnak. Az emlékezet – időnként közös, időnként alternatív – helyeit. A lengyeleket elbűvölte a helyi, lokális történelem, a közeli történelem, „az én történelmem”, az, amelyet az „én” befoghat.

Hogyan lehetséges ez? Hiszen a mai Lengyelország területeinek többsége más határok között fekszik, mint a második világháború előtt. Miféle közeli történelemről beszélhetünk?

Mint kiderült, a határok megváltozása újabb lökést adott a történelem iránti érdeklődésnek. A kommunisták által fél évszázadon át folytatott történelemmel kapcsolatos politika, pontosabban mondva, propaganda azt hirdette, hogy a háború után Lengyelországhoz csatolt területek valamikor mind a középkori Piast-dinasztia államalakulatának részét képezték. Most fedezzük fel, hogy ezeket a területeket a hajdani német vagy cseh, mi több, dán kultúrák is áthatották; hogy a katolicizmus mellett jelen voltak a protestáns vallások is. Feltartóztathatatlan az a folyamat, hogy ezekre a hagyományokra hivatkozzunk vagy ezeket a tradíciókat életre keltsük. Annál is inkább, mert az e területeket belakó lengyelek nemzeti önazonosság-tudata erős. Mint lengyeleket persze civilizációs értelemben áthat a fiatalok-résztévesztés érzése Nyugat-Európához viszonyítva, mivel azonban maga a lengyelség nem a 20. század műve, nem félünk úgy a történelemmel való szembesítéstől, mint egynémely szomszédaink.

Említette, hogy a modern civilizáció meg is nehezítheti a történelemmel való együttlétet.

Mindenekelőtt európai tapasztalatainkra gondoltam. Az Európai Szén- és Acélközösség idején élénk vita folyt arról, milyen veszélyeket hordoz az európaiak számára a történelem. Különösen a vallás által támogatott história vagy a história által támogatott vallás. Azután, hogy az európaiak két, eladdig soha nem látott katasztrófát teremtettek maguknak a huszadik században, megfogalmazódott a kérdés, hogyan tovább, mit kell tenni abban a helyzetben, amikor a következő háborút Európa egyszerűen már nem élheti túl. Ennek az egyébként, akárhogy vesszük is, helyes elmélkedésnek a történelem esett áldozatul. Abból a megállapításból indultak ki, hogy ha a konfliktusok és háborúk Európa végérvényes meg-

semmisítéséhez vezethetnek, a megoldás kulcsa az európaiak részére az emlékezet kizárása: a felejtés. Ezért van az, hogy számos országban a történelem tanítását kiváltotta az állampolgári ismeretek oktatása. Ennek járulékos következménye a tankönyvek „kaszt-rálása”, megannyi történelmi alak és esemény kiiktatása.

Példaként említhető, hogy ma már Bonaparte Napóleon nem szerepel a francia középiskolás tankönyvekben?

Igen. És ami érdekes, az az, hogy a világ megannyi más országa, korunk nagy civilizációja nem követte ezt a példát. A hinduk, kínaiak és amerikaiak örömeiket lelik a történelemben. Kína mai hatalma jelentős mértékben a gyarmatosítása során átélt megaláztatásának, lealacsonyításának emlékezetében gyökerezik, abban, hogy mindezt megtapasztalni már soha többé nem akarja. Ez a forrása annak az eltökéltségnek, hogy a mai világ kihívásainak a lehető legmagasabb szinten akar megfelelni.

Egyszerűen ez a helyzet. Ha a fát koronájában megnyírjuk, mi több, nagyon-nagyon visszavágjuk, azzal még egyáltalán nem fosztjuk meg az élettől, ha viszont a gyökérzetével tesszük ezt, biztos, hogy megöljük. A gyökérzet – az élet.

Nyugat-Európa bizonyos mértékintát állított a közös múltra vonatkozóan, amelynek középpontjában a második világháború és a holokauszt áll. Mindaz a kísérlet, amely a kommunizmus számunkra oly fontos emlékezetét is e szabvány részévé akarja tenni, újra és újra kudarcot látszik szenvedni. Ez már örökre így marad?

Az európaiak emlékezetében ugyan jelentős helyet foglal el a második világháború, de nem fedi le a kontinens évszázadokat átfogó történelmét, a holokauszt viszont csak az 1960-as és 1970-es években vált tanulmányok és elemzések kiemelt témájává. Lényeges annak tudatosítása, hogy a háború nem 1941. június 22-én vagy 1941. december 7-én tört ki, hanem 1939. szeptember 1-jén. Nyugat-Európa polgárainak oktatási anyagában azonban nem szerepelt a Molotov–Ribbentrop-paktum, az 1939. szeptember 17-i szovjet támadás vagy a lengyelek által is elszenvedett megannyi szovjet gaztett, de a vasfüggöny keleti oldalának kommunizmus-története se épült be emlékezetükbe. A befolyásos nyugati baloldal számára a fentebbi tények tabunak számítottak. Szívesebben beszéltek a nyugati szövetségesek Sztálinnal kötött koalíciójáról. Csak 1981-et (vagyis a Szolidaritást) követően, s főleg 1989 után hatolt el apránként mindaz, ami Keleten történt, a nyugati elitnek, majd a tágabb társadalmi rétegek tudatáig. Ma a két totalitárius rendszer gaztetteit – az Orosz Föderáció tiltakozása ellenére – mindinkább egyazon elvek szerint ítélik meg. Addig tehát, hogy mindarról teljes kép alakuljon ki, ami Keleten történt, még hosszú utat kell megtenni. De a napi politika által lenyűgözött lengyelség és az egykor Moszkva által igazgatott többi európai nemzet is e vonatkozásban inkább csak a mulasztásban tűnt ki: vagyis mi se vagyunk makulátlanok.

A történelem befolyást gyakorol az adott ország történetpolitikájára, vagy az adott ország által folytatott történetpolitika határozza meg históriáját – annak s a majdan bekövetkező történelemnek az értelmezését is?

A világ minden országa folytat történetpolitikát, jóllehet a történelemnek a politikában elfoglalt helye gyakorta nagyon különböző. Kelet-Ázsia államait alig értjük, ha kapcsolataikat, viszonylataikat anélkül vizsgáljuk, hogy történelmüket, különösen 20. századi históriájukat szem előtt ne tartanánk. Ott a történelem továbbra is megoszt, és kihat a napi kapcsolatokra, folyamatokra, beleértve az üzletieket is. Európában Németország és Oroszország, de Görögország és Törökország, Magyarország és Lengyelország is jól körvonalazható tör-

ténetpolitikát folytatnak. A skandináv országok politikájára semmi befolyással nincs a történelem, és nem is akarják, hogy a napi politikai gyakorlatban annak bárminemű hatása legyen. A politikában a történelem – általában – csak egyike a meghatározó elemeknek. Emellett előfordulhat, hogy eszközül használják egy-egy napirenden lévő kérdés „elintézésére”. Ezért a történetpolitika a fentebbiekből következően szerény mértékben igenis befolyással lehet a történelemre. De ahhoz, hogy végleges és pontosabb választ adjunk, aprólékosabb vizsgálatokra lenne szükség. Ilyeneket pedig – legalábbis Lengyelországban – nem folytattak.

Őn azok közé a történészek közé tartozik – márpedig az ilyenekből kevés van a világon –, akik egyetemes történetet írtak. Gondolok arra a nagy ívű munkájára, amelyben a 19. század világtörténelmét dolgozta fel, ráadásul szerzőként, nem pedig valamiféle kollektív munka szerkesztőjeként. Emellett Önnek ahhoz is van bátorsága, hogy a lehető legújabb történelmünkről írjon, arról, ami a szemünk láttára folyik. Ráadásul erről is színesen tud írni. Mi ennek a titka?

Mindenekelőtt köszönöm a kedves és elismerő szavakat. Nem tudom, jogosan illetnek-e. Az általam írt 19. századi egyetemes történelem az évek hosszú során át tartott előadásaim, beszélgetéseim, megannyi olvasott könyv gyümölcse, ami persze nem teremhetett volna meg, ha nincs olyan korszerű információs eszköz, mint az internet. A „III. Köztársaság. Különjelentés” az 1989 utáni Lengyelország legújabbkori történelmét tárgyalja. Ehhez persze a megközelítés jellegéből eredően másfajta munkára és írásmódra volt szükség. A történész itt tulajdonképpen a leírt történet közvetlen tanújának szerepében léphet fel, és ez elképesztően megkönnyítette a munkát. Szerzőként nagyobb a tudásom, mert összehasonlíthatatlanul könnyebben tudok forrásokhoz jutni. A mában élő emberek gondolkodásmechanizmusait sokkal jobban értve és értelmezve látom a kort, mint amikor elődeink életéről és cselekedeteiről írok. A fogyatékossgát ez esetben a távolságtartás hiánya jelenti. Vagy az a kétely, hogy mindaz, amit ma fontosnak érzünk, tényleg fontos-e. Az pedig, amit marginális jelenségnek tartunk, az marad-e tíz vagy ötven év múlva. Ezen okból valamikor még azt is tartották: a történelem akkor veszi kezdetét, amikor az utolsó szemtanú meghal. Így, e nézet alapján csupán most kezdhethnénk műveket írni és publikálni az első világháborúról, mert csak nemrégén halt meg – azt hiszem, Ausztráliában – annak utolsó veteránja.

Akkor mindezek fényében mi a történelem?

A történelem tudomány. Azaz, történetírás. És ezzel együtt a történelem a történetek folyamata. Folyamatos beszéd, beszámoló az emberi eseményekről – beleértve a véletlenszerűeket is. Függetlenül attól, hogy milyen távlatból nézzük: az egyén, az embercsoport, a nemzet, a társadalom vagy az állam perspektívájából, minden esetben az ember áll az első helyen, az ember a maga esendőségeivel, sikereivel, cselekedeteivel, megvallott értékvilágával. Csak az ilyen történelem művelésének van értelme. A történelmi folyamat súlya, a közlés tárgyilagosságának súlya nem nyomhatja agyon az embert, aki olyan volt, amilyen volt – mindennapi nagyszerűségeivel és gyengeségeivel együtt.

Köszönöm a beszélgetést.

Az interjút készítette: MACIEJ SZYMANOWSKI

Fordította: KOVÁCS ISTVÁN